

Telli „LR kuldsari“ soodsa hinnaga
otse postkasti kuni 31.12.2024
Sarja saab tellida ka e-raamatuten
www.tellimine.ee/kuldsari
www.loominguraamatukogu.ee

20.12.2024

Kuidas võita endas Leviaatan?

„Leviaatani“ suurus ei seisne pelgalt show mastaapsuses ja sündmusväärtuses, vaid esteetiliselt plaanis ka selles, kui mitmes katseklaasis seekord paralleelseid reaktsioone korraldati.

MADIS KOLK

Ekspeditsiooni „Leviaatan“, lavastaja Lauri Lagle, dramaturg Eero Epner, kunstnik Laura Pählapuu, helilooja Jakob Juhkam, valguskunstnik Siim Reisspass, koreograaf Tiina Mölder. Mängivad Marika Vaarik, Jörgen Liik, Sander Roosimägi, Simeoni Sundja ja Eva Koldits. Esietendus 23. XI Tallinnas Krulli kvartali remonditsehhis.

Tõrgun kõikvõimalike „suurlavastuse“ ja „aasta lavastuse“ sisuturunduslike žanrihüüatuste vastu, mida meie suuremad päevalehed kipuvad kultuurikülgedel teatud tüüpi ettevõtmistele omistama, Ekspeditsiooni „Leviaatanile“ sealhulgas. See mõjub sama näpuganaäitavalt nagu „Leviaatanis“ tsiteeritud žest Gombrowiczi „Laulatusest“: see märgistab ära, stigmatiseerib, neab.

Enamasti mõeldakse nende määratluste all mastaapsust, mis peaks kinnitama kirjutaja kunstiteadlikkust ning veenma potentsiaalset publikut, et asi on pileti hinda, bensiinikulu või välja kannatatud külmakraade väärt. Halvemal juhul tajub teadlikum vaataja muu hulgas ka varjatud loomelaenujuhtumeid: keldrilaboris katsetav hull teadlane või kunstnik ei ole suur, „suur“ on see, kes suudab ta loominguga tulemused suurele lavale tuua ja maha müüa. Seejuures on see normaalne ja paratamatu, avangard peabki peavoolu suubuma ning vähestel parimatel juhtudel puudub sellistel hoovamistel ka plagiaadisuhe.

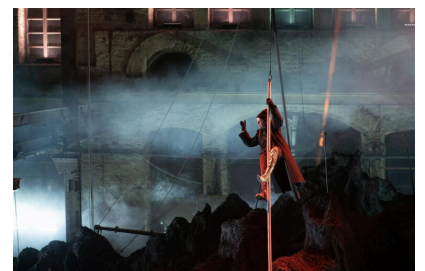
Lauri Lagle on oma kaaskonnaga olnud tõepoolest pikema ekspeditsioonil, mille etappe ning katsetulemuste (eba)õnnestumisi oleme saanud publikuna tunnustada. Enamiku inimkatseid on ekspeditsionistid teinud aastate jooksul üksnes iseenda peal, erisugustes lavastustes, eri kontekstides, teadmata rännaku lõpptulemust. „Leviaatani“ suurus ei seisne pelgalt *show* mastaapsuses ja sündmusväärtuses, vaid esteetiliselt plaanis ka selles, kui mitmes katseklaasis seekord paralleelseid reaktsioone korraldati.

Laglet kui lavastajat on alati huvitanud küll need kõige „suuremad“ küsimused, kuid harva „suurlavastuse“ formaadis. Kui kapten Ahab nii haaras kui ka hülgas sel korral kvadranti, siis Lagle tööriistaks on enamasti olnud mikroskoop. Ja see riist on teda huvitavate eluavalduste seast justkui kontekstile osutamata välja võimendanud absurdi. „Leviaatan“ paneb nendest varasematest pusletükkidest kokku n-ö päriseluterviku, selgitades ühtlasi, miks eri nurkade alt heidetud mikroskoobivaated reaalsusele kipuvad vahel mõjuma naljaka ja absurdsena.

Viimaste aastate debattides nn teatri ja etenduskunsti mõistesisude vahel on mõlema olemus lappama läinud: nii nagu etenduskunst ei tarvitse tähendada *Gesamtkunstwerk*i (sest ühendkunstiteos ei garanteeri performatiivsust), ei pruugi žanripuhas sõnateatrilavastus kätkeada psühholoogilist sisu. Need kokkuleppelised žanrimääratlused ei ole vastandnähtused, ammugi mitte lavastuse psühholoogilises plaanis.

„Leviaatan“ on Lagle senistest lavastustest mastaapsem esmalt just selle poolest, et siin on ta püüdnud oma lemmikkangelasele, väikesele tšehhovlikule tegelasele – Manjanale, Tšelovekile, Gospodile, Vsjoile – anda toetuseks mõned suured lood. Publikuna arvame, et vajame neid, kuigi siis tekibki kiusatus neile toetuma jääda: hajub fookus selle vahel, mis on sõrm ise ja millele see osutab – Gombrowiczi „Laulatuse“ tsitaadi abil elustati metateatraalne performatiivne dialoog ka Mart Kangro kevadise „Inimese anatoomiaga“.

Lagle uurib oma lavastustes enamasti inimese sisetunnet tundmatuga kohtudes, tema möödarääkimisi, kimbatust ja abitust sotsiaalses suhtes, mida mõjutavad ka tema isiklikud tikid, luulud ja teadvusevool. Need olukorrad mõjuvad mingil põhjusel absurdselt ja naljakana, kuigi enamik meist tunneb end igapäevastes olukordades samamoodi: meil ei ole seal toetavat lugu, me võime arvata, et teame vähemalt sedagi, kust tuleme, kuigi seegi pole kindel, seejuures seda, kuhu suundume, üksnes loodame teadvat. Publik teatris aga justkui „teab“, millisele sündmusele tegelane pidevalt seljaga seisab. Vaatajatena võrdleme tema seisundit ideaalse või õigega ning

Kapten Ahab (Jörgen Liik) tiirleb oma eufoorilisimatel hetkedel ikkagi vaid kas mastiga ümber teivashüppekasti või kiikingus ümber omaenda ego telje.

Herkko Labi

olenevalt näidendžanrist kas naerame ta abituse üle, kirume ta rumalust või parimatel juhtudel tunneme end tema nahas ka ise ära.

Lagle lavastustes on neid olukordi kehastatud enamasti otse sündmuse seest, fragmendi kaupa, nii nagu oma elu ka ise tajume. Kuna võime üksnes oletada, mis on meie isiklik plaan mingis suuremas plaanis, olgu see siis usutunnistusest sõltuvalt ettemääratus või juhus, tajume sellest häälbimisi kas ootamatu õnne või õnnetusena. Seejuures kipume seda kogutervikus ikkagi lihtsustama, võrdlema oma elu keerdkäike omaenda pisikese plaaniga, mitte ettemääratuse või juhuse kontekstis.

Hundimaskiga Jürgen Liik lavastuse „Tähtede all“ saloonis mõjus teistele võõrana ning mõnitus ja kius kui esmamõeldav inimlik reaktsioon sellele oli täiesti usutav psühholoogiline olukord, lihtsalt konteksti nihutades tekitas see meis publikuna lõbustava efekti. Kas absurdne oli olukord või meie reaktsioon? Lavastuses „Paratamatus elada ühel ajal“ nähvab Mari Abeli lennureisija täiesti tühja koha pealt reisikaaslasel, et talle ei meeldi, kui keegi tema selja taga käega tõllerdab, väljendades tavapärasest olmesituatsiooni ühissõidukis, aga „Paratamatuse“ lennukis päädisid pinged turbulentsis.

Lavastuses „Sa oled täna ilusam kui homme“ muutis olukorra absurdseks üksnes see, et rida luulekujundeid, mida oleme ükshaaval harjunud tajuma kontrastis argisega, moodustasid hulgakesi koos kangema kontsentraadi, kuid see, mida selle kaudu väljendati – meie kimbatust, piinlikkust, unistusi –, oli ju seesama, mida elus ikka kogeme, lihtsalt vähesed meist kodeerivad selle omakorda luulekeelde. Omamoodi viis sellesama mõõdiku punasesse äärmuspunkti „Ainult jõed voolavad vabalt“, sest selle sõnumit suunas üksnes muusikaline kujund, paradoksaalselt võib see mõne tajuja lülitada ka pelgalt lõõgastusrežiimile. „Reis metsa lõppu“ kätkes aga kiusatust ideoloogilisemakski tõlgenduseks – saime selgemat aimu alustekstist, mõistsime selle hoiatuslikkust ning oskasime seda suhestada ühiskonnas käibivate „suurte“ teemadega.

Nii „Kirsiaia“, „Moby Dicki“ kui ka Vana Testamendi Joona loo – kõigi „Leviaatani“ alustekstide – tegelaste olukorda ühendab teatav määramatusetaju, silmitsi seismine kellegi või millegi endast suuremaga ning vajadus oma ego sellele vastavalt konteksti asetada. Meie plaanid ei teostu. Kui klassikalises dramaturgias on protagonistist vastas antagonist ning konflikt lõpeb kas kellegi surma või vähemalt banaanikoorel libastumisega, siis argielulises mõttes realistlikuma dramaturgia puhul võib konflikt suubuda kangelase enda sisemaailma: Ranevskaja ei saa põgeneda uue paradigma pealetungi eest, juba rohkem kui sada aastat on arutletud, miks ta ei haara initsiatiivi, „Leviaatanis“ vastab ta küsimusele budismi pöördumisega. Tema agentsust sealjuures rõhutab metateatraalne topeltvaatepunkt, tema teater-teatris navigeerimine näidenditektsti sees, seejuures kui meid publikuna peaks justkui lohutama Lopahhini suutmatus keerukamat teksti lugedagi. Näiliselt lootusetus olukorras ärgitavad Lagle ja dramaturg Eero Epner meie empaatiat. Ehkki meie plaanid ei teostu paljuski seetõttu, et inimeses eneses on nii paradiis kui ka põrgu, saame „Kirsiaia“ näitel selle siiski suhteliselt lihtsa ühiskonnamudeli abil lahti mängida.

Kuid meie elus on hullemaidki määramatusi: seda kirjeldab kapten Ahabi jabur missioon valge vaala vastu, näiliselt justkui ratsionaalsemalt selgitatav eksiekspeditsioon kui Ranevskaja rännak, kuid ometi veelgi igapäevasem. Pärast oma 2016. aastal tehtud „Paradiisi“ on Lagle peaaegu igas oma lavastuses mänginud ka põrgu motiividega, mida iga inimene eneses kannab, ehedaimalt ehk „Paratamatuse“ Maisitõlviku lõpumonoloogis. Oma kirgede põrgus tasakaalustab Ranevskajat kas Lopahhin või leiab iga impulss vastasjõu indiviidi tasandil: Ahab tiirleb oma eufoorilisimatel hetkedel ikkagi vaid kas mastiga ümber teivashüppekasti või kiikingus ümber omaenda ego telje. Sedagi ummikteed aitab mõtestada metateatraalne dialoog publikuga.

Täiesti üksi on oma rännakul aga vaid Joona. Tema missioonil puudub nii isiklik nõrkus, mida budistlikult välja vabandada, kui ka motiveerimatu ja egoistlik kättemaksuhimu nagu vaalaküttil: ta seisab täiesti üksi nii Jumala kui ka vaala palge ees, saamata seejuures isegi publikuga nõu pidada – nii nagu inimene oma heitlustes enamasti, olgu siis öises saloonis hundimaski kandes või lennureisil turbulentsi taludes.

See väljapääsmatu olukord selgitab ka Lagle lavastuste absurdimaigulist huumorit, mis sageli pääseb küll iseväärtusena mõjule, kuid tegelikult on vaid abivahend vaala kõhus ellujäämiseks. Kui Gombrowiczi „Laulatuses“ aeti kurjad vaimud sõrmega osutades sea sisse ning Matteuse evangeeliumis uputati need koos sigadega, siis Lagle maailmas saab nende painajatega üksnes koos elada, nendega kuidagi diilida, näiteks iga-aastase traditsioonilise seakutsumisvõistluse kaudu. See ei vaigista kupli all toimuvat sisedialoogi lõplikult, kuid aitab selle üle vähemalt naerda, tõlgendada elu reaalsust „absurdina“. Lagle kujundisüsteem ei ole pelgalt referentsiaalne sümbolimaailm, vaid turbulents peab toimuma reaalselt ja performatiivselt: sedapuhku aitas nii etendajal kui ka publikul oma väiksust ja inimvõimete piiri tajuda ruumi reaalne temperatuur. Kui kujutlusvõimest jääb väheks, tuleb lavastajal endal Leviaaniks kehastuda.